

Література: Исаевич Я. Д. Острожская типография и ее роль в межславянских культурных связях (послефедоровский период) // Федоровские чтения. 1978. – Москва, 1981. – С. 34-46; Його ж. Преемники первопечатника. – Москва, 1981. – С. 16-18; Ковальський М. П. Джерела про початковий етап друкарства на Україні (Діяльність першодрукаря Івана Федорова в 70-х – на поч. 80-х рр. XVI ст.). – Дніпропетровськ, 1972. – С. 51-52; Копержинський К. Острозька друкарня в Острозі та Дермані після Берестейської унії (1596), її видання та діячі // Бібліологічні вісті. – 1924. – Ч. 13. – С. 75-82; Мышко И. З. Дерманский культурно-просветительный центр и его участие в идеологической борьбе на Украине (70-е годы XVI – 30-е годы XVII в.) // Федоровские чтения. 1978. – Москва, 1981. – С. 47-56; Його ж. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). – Київ, 1990. – С. 37-38, 63-64; Памятники. Изданные Временною комиссией для разбора древних актов... – Киев, 1859. – Т. 4. – Отд. 1. – С. 34-38 (Грамота кн. В.-К. Острозького від 2 червня 1602 року на реорганізацію монастиря в общежительний); Фотинский О. Очерк из истории быта монастырских крестьян на Волыни в XVII-XVIII вв. // Тр. общества исследователей Волыни. – Житомир, 1910. – Т. 3. – С. 1-46.

Наталія Лопачька

Дерманський Свято-Троїцький монастир (с. Дермань, тепер Здолбунівського району Рівненської області)

Точна дата заснування монастиря та ім'я його фундатора невідомі. Доказом давнього його існування є те, що 1499 р. князь Костянтин Іванович Острозький подарував Свято-Троїцькій церкві монастиря рукописну книгу "Поучень".

У 1512 р. шляхтич Семен Олізарович подарував монастиреві 30 кіп грошей та с. Білашів. Окрім цього села, у володінні монастиря перебували села Дермань, Кунин, Коршів, Глинськ (останнє було замінене на с. Мізочик). Відомі інвентарні

описи монастиря 1571, 1627 та 1689 років. У першому зафіксовані: "Будівлі церковні. Церква дерев'яна невеличка св. Трійці, при ній збоку каплиця невеличка дерев'яна св. Дмитрія. Будинки старі". Муровані будівлі належить до початку XVII ст., правдоподібно, браму, мури, дзвіницю, церкву звів львівський муляр Матвій Калиновський.

Монастир знаходився у володіннях князів *Острозьких*. Тому впродовж його функціонування між Дерманем та Острогом існували тісні адміністративні, економічні й культурні зв'язки. Особливо яскраво це простежувалось у 70-х рр. XVI ст., коли в Острозі набув розмаху культурно-просвітницький рух. Це безпосередньо повпливало на монастир. Князь *В.-К. Острозький* навесні 1575 р. управителем (справцею) монастиря призначив друкаря *І. Федорова*. Ченці могли допомагати друкареві у справі видання, підготовки друків, перекладу тощо. У монастирі була бібліотека, яка на 1571 р. нараховувала 40 позалітургічних книжок (у тогочасних українських умовах це була значна книгозбірня). Крім того, дерманські ченці мали постійні зв'язки з Балканами та Константинополем.

Перебуваючи під патронатом князів *Острозьких*, монастир був одним із найбагатших православних духовних осередків. Отримував значні прибутки від монастирського маєтку. Кошти могли використовуватись на фінансування поїздок до країн Близького Сходу, купівлі рукописів, книг. Із 1591 р. до 1601 р. монастирем керував архімандрит *Геннадій*, афоніт і колишній намісник Онуфріївського монастиря у Львові.

Початок XVII ст. ознаменувався ігуменством *Ісакія Борисковича*. Він запровадив "общежительний" (спільножитний) статут ченців, що функціонував на Афоні. За ним вводились суворіші правила чернечого співжиття; ченці позбавлялись права мати власне майно.

У 1602 р. *І. Борискович* розпочав реорганізацію Дерманського монастиря, одночасно

залучав до осередку відомих культурних діячів. У певний час у 1602 р. тут перебував Григорій Отреп'єв (майбутній російський цар Дмитрій І).

15 лютого 1608 року князь К.-В. Острозький дерманським архімандритом призначив унівського ігумена Ісайю Балабана “для слухних і важних причин, а злща особливих заслуг ку церкви”. Це сприяло інтенсифікації релігійних та культурних зв'язків Волині та Галичини, і, насамперед, Острога зі Львовом. На цих двох посадах І. Балабан перебував до своєї смерті († між 22 червня 1619 року та 9 травня 1620 року).

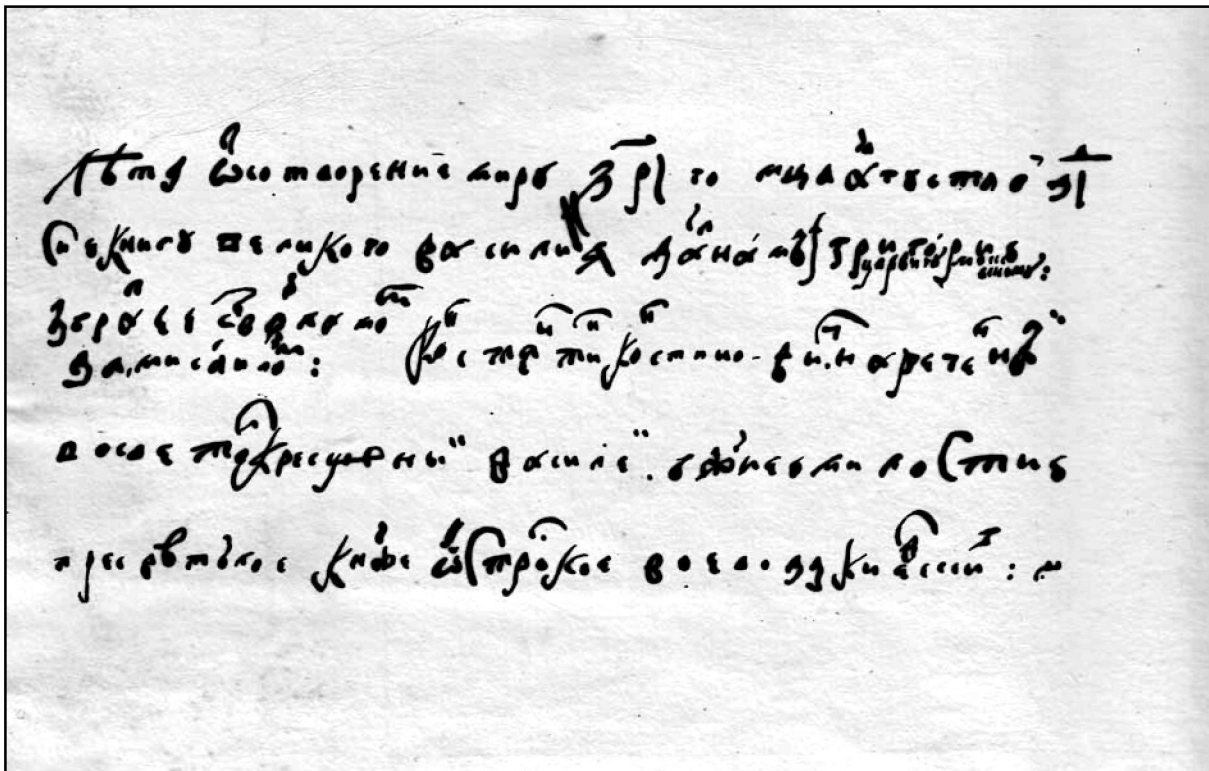
І. Балабан брав активну участь у культурно-освітній діяльності в м. Острозі. Як ексарх константинопольського патріарха, посідав впливове становище серед православної ієрархії Речі Посполитої.

У 1620-1622 рр. управителем монастиря було призначено Олександра Путятинсько-

го. За сприяння власника частини Острожчини князя О. Заславського дерманським архімандритом став Ісзекеїль Курцевич. Останній навчався в Падуанському університеті, жив на Афоні; у 1623 р. був архімандритом козачого Трахтемирівського монастиря. У червні 1625 р. І. Курцевич та група дерманців емігрували до Росії.

У монастирі часто зупинялись відомі закордонні православні діячі. Так, є свідчення про перебування тут у 1609 та 1620 р. грецького стагонського єпископа Аврамія.

Із червня 1627 р. до 1633 р. управління монастирем у Дермані здійснював полоцький архієпископ Мелетій Смотрицький. Перебуваючи тут, М. Смотрицький став уніатом, відійшов від громадського життя, основні зусилля направляв на монастирські справи. У час його справування бібліотечні фонди обителі поповнились чималою кількістю цінних видань, рукописів. Змінений був зовні і

Автограф Григорія Отреп'єва на примірнику “Книги о постничестві” Василя Великого, отриманого під час його перебування в Дерманському монастирі

сам монастир: замість дерев'яних житлових споруд були зведені кам'яні. Було придбано до обителі ікони, атрибути для вівтаря, літургичний одяг. Із серпня 1633 р. здоров'я архієпископа погіршилось. Управління Дерманським монастирем було доручено уніатському архімандриту Дубенського монастиря *Касіяну Саковичу*. Помер *М. Смотрицький* 27 грудня 1633 року в Дермані. У часи унії настоятелі монастиря були Дерманськими та Дубенськими архімандритами. Із початку 30-х рр. XVII ст. монастир втратив свою роль культурно-просвітницького центру.

Дерманські друки: “Лямент дому княжат Острозких над зашлым с того свѣта ясне освещеным княжате Александром Константиновичем, княжате Острозским, воеводою волынским” (після 2.12.1603, можливо – 2.02.1604); “Октоїх” (12.04.1603 – 12.09.1604); “Лист Мелетія, Святішого Патріарха Александрійського, до велбного Єпископа Іпатія Потія” (6.02.1605).

Каталоги стародруків: Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. – Львів, 1981. – Кн. 1 (1574-1700). – 135 с.; Стародруки Речі Посполитої XVI-XVII ст. у зібраннях Музею книги та друкарства м. Острога та Волинського краєзнавчого музею. Каталог. – Луцьк, 2005.

Джерела: Відділ фондів Державного історико-культурного заповідника м. Острога (ОДІКЗ). Дерманський пом'яник. – КН. – 961. – VI. – С. 565; Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. / Упоряд. В. Атаманенко. – Київ – Острог – Нью-Йорк, 2004. – С. 329-333; Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (XVI – перша половина XVII ст.): Збірник документів. – Київ, 1975. – 343 с.

Література: Бойко М. Бібліографія церковного життя Волині. – Бломінгтон – Індіана, 1974. – С. 54; Бухало Г. В. Деякі проблеми історії Дерманського Святоотроїцького монастиря // Матеріали I-III науково-краєзнавчих конференцій “Остріг на порозі 900-річчя” (1990-1992). – Остріг, 1992. – Ч. 1. – С. 32-33; Вуйцик В. Дерманський монастир-фортеця // Лавра. – 2000. – № 2. – С. 42-48; Годованюк О. М. З досліджень Дерманського архітектурного комплексу // Українське мистецтвознавство. – Київ, 1974. – Вип. 6. – С. 191; Голубев С. Археологическая заметка о памятниках старины, находящихся в некоторых

монастырях Волынской губернии. Дерманский монастырь // Труды Киевской духовной академии. – Київ, 1876. – Т. 1. – С. 617; Його ж. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – Киев, 1883. – Т. 1; Гуцаленко Т. Три найдавніші інвентарі Дерманського монастиря // Давні обителі України, Архітектура. Тематичний збірник Святопокровського жіночого монастиря Студійського монастиря [Львів, 2001]. – Вип. 13. – С. 60-64 (публікація монастирських інвентарів 1571, 1627, 1689); Єфімчук Ф. О. Нариси історії дерманських шкіл (до 400-ліття дерманської школи та друкарні). – Дермань, 2002; Исаевич Я. Д. Острожская типография и ее роль в межславянских культурных связях (послефедоровский период) // Федоровские чтения. 1978. – Москва, 1981. – С. 34-46; Його ж. Премники первопечатника. – Москва, 1981. – С. 16-18; Князенько А. Дерманський монастир // Життя і знання. – Львів, 1933; Ковальський М. П. Джерела про початковий етап друкарства на Україні (Діяльність першодрукаря Івана Федорова в 70-х – на поч. 80-х рр. XVI ст.). – Дніпропетровськ, 1972. – С. 51-52; Ковальський Н. П., Атаманенко В. Б. Новые сведения о пребывании Ивана Федорова в Дермані // Исследования по археологии и источниковедению отечественной истории XVI – XX вв.: Межвуз. сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1990. – С. 60-64; Копержинський К. Острозька друкарня в Острозі та Дермані після Берестейської унії (1596), її видання та діячі // Бібліологічні вісті. – 1924. – Ч. 13. – С. 75-82; Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – С. 692-694; Максимович М. Собрание сочинений. – Київ, 1876. – Т. 1. – С. 182; Т. 3. – С. 671-672; Мацюк О. Замки і фортеці Західної України. Мандрівки історичні. – Львів, 1997. – С. 89-91; Мицько І. З. Дерманський культурно-просвітительний центр і його участь в ідеологічній боротьбі на Україні (70-е годы XVI – 30-е годы XVII в.) // Федоровские чтения. 1978. – Москва, 1981. – С. 47-56; Його ж. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). – Київ, 1990. – С. 37-38, 63-64; Його ж. Святоуспенська лавра в Уневі (кінець XIII ст. – кінець XX ст.). – Львів, 1998. – С. 22-27, 78, 115, 135, 139-140, 257; Немировский Е. Л. Иван Федоров (около 1510-1583). – Москва, 1985. – С. 166-169; Його ж. Начало книгопечатания на Украине. Иван Федоров. – Москва, 1974; Огієнко І. І. Історія українського друкарства. – Київ, 1994. – С. 210-216; Рожко В. Є. Православні монастирі Волині і Полісся: Історико-краєзнавчий нарис. – Луцьк, 2000; Сперанский М. Переводные

сборники изречений в словянорусской письменности: исследования и тексты // Чтения в обществе истории и древностей российских. – 1905. – Кн. 1. – С. 372-374; Фотинский О. Очерки из истории быта монастырских крестьян на Волыни в XVII-XVIII вв. // Тр. общества исследователей Волыни. – Житомир, 1910. – Т. 3. – С. 1-46; Харлампович К. Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века, отношение их к инославным, религиозное обучение в них и заслуги их в деле защиты православной веры и церкви. – Казань, 1898. – С. 259, 269; Biblioteka ordynacyi Krasnińskich. Muzeum Konstantego Swidzińskiego. – Warszawa, 1876. – Т. 2. – S. 201-202; Harvard library of early Ukrainian literature: Texts. Collected Works of Meletij Smotryc'kyj. – USA, 1987. – Vol. 1.

Наталія Лопачька

Джерела з історії Острозької Академії XVI-XVII століття

Реальна джерельна база (тобто той корпус джерел, що дійшов до нашого часу) про ОА порівняно невелика. Більшість джерел 1560-х рр. – 1630-х рр. про ОА не збереглося, а саме: відсутній документ про точну дату її заснування, склад спудеїв і викладачів, дидактичні матеріали та ін. Інформація з цих питань носить гіпотетичний характер. Найвні письмові свідчення про ОА становлять три роди джерел: документальні (актові), наративні (оповідні, описові, розповідні) і стародруки.

Найістотніші документальні джерельні свідчення про ОА: 1. Заповіт княжни *Гальшки Острозької*, складений у Турові 16 березня 1579 року і внесений до Луцької земської книги 10 січня 1583 року (ЦДАУК. – Ф. 26. Луцький земський суд. – Од. зб. 4 (2097). – Арк. 38-39); 2. Запис “на Академію Острозьку” (“*Postanowienie: Na Akademię Ostrozka*”), після 1608 р. († князя *В.-К. Острозького*) із зазначенням розміру прибутку в тисячу польських злотих із суразької аренди “на школу острозьку і на співаків

острозьких” і низки сіл на утримання Академії – село Звіждже під Степанем, фільварок Бельмазький “під Острогом, здавна наданий на школу і в розподіл (мастностей між синами князя *В.-К. Острозького Янушем і Олександром*. – *М. К.*) (Акт поділу володінь князя *В.-К. Острозького між його синами Янушем і Олександром 1603 р.*) князів їх милості вписаного особливим листом вказано було”, “для привезення дров й всякої допомоги і поправка із села Завидова...” Вказані розміри плати “на кожний квартал панам греко-слов'янському і латинському і з підбакалаврам”. У цьому ж документі – свідчення про постачання, харчування та обслуговування персоналу Академії (AGAD. Зібрання Браніцьких із Сухої. – Од. зб. 323 / 409. – С. 638-639). 3. Опис Острога 1620 р. фіксує у *Пригородку* біля князівського замку (як і в *акті 1603 р.*) “Академію, школи та інші приміщення польські і руські колегіатські” (Національна бібліотека ім. Оссолінських у Вроцлаві. – Відділ рукописів. – № 12 / 3669. – Арк. 196). Щодо цього є декілька свідчень різних видів наративних джерел. “*Акти Острозького фарного костелу*” – своєрідна костельна хроніка або літопис – свідчать, що після пожежі 1617 р. в Острозі учні польської католицької школи навчалися “при Академії Руській під юрисдикцією руського ректора”.

Особливе місце в системі джерельної бази про ОА належить епістоляріям, які становлять два інформативні масиви, різні за своєю вірогідністю: документальна (фактична) частина із зазначенням конкретних фактів і подій та описова інтерпретація (роз'яснення, висвітлення) фактів через призму сприймання їх окремим суб'єктом (суб'єктами). У таких листах є факти, що не знайшли відображення і фіксації в інших джерелах. Серед них заслуговує на увагу, зокрема, лист папського нунція (посла) А. Болоньєтті з Кракова 21 березня 1583 року до князя *Януша Острозького* з пропозицією